

Naša znana ornitologa, Janko in Božidar Ponebšek

// Janez Gregori

1: Dr. Janko Ponebšek je bil v mlajših letih zagnan lovec, kasneje pa se je povsem posvetil proučevanju ptic in postal eden najboljših poznavalcev avifavne v Sloveniji. Leta 1926 je skupaj z zagnanimi sodelavci ustanovil *Ornitološki observatorij v Ljubljani*, s katerim se je začelo organizirano delo na področju ornitologije pri nas. vir: Arhiv glasila *Lovec*, Lovska zveza Slovenije

2: Muzejsko društvo za Kranjsko je leta 1917 izdalo najpomembnejše delo dr. Janka Ponebška *Naše ujede* I. del: *Sove*.

3: Dr. Janko Ponebšek se je zavzemal za varstvo ptic in o tem seznanjal tudi bralce glasila *Lovec*, katerega prvo številko je leta 1910 tudi uredil. vir: Arhiv glasila *Lovec*, Lovska zveza Slovenije

Dejavnosti na ornitološkem področju so se na ozemlju današnje Slovenije začele že v drugi polovici 18. stoletja, stopali smo v korak z drugimi evropskimi narodi. Glavni prispevek v tedanjem času je dal Antonius Joannes Scopoli, o katerem smo že pisali (Svet ptic, št. 3, 2009). Delo so nadaljevali drugi naši naravoslovci, ne tako poglobljeno kot Scopoli, a so vendarle veliko prispevali k vedenju o našem ptičjem svetu. V mozaik slovenske ornitologije sta vsak svoj pomembni kamenček prispevala tudi dr. Janko Ponebšek in Božidar Ponebšek, oče in sin.

Najprej nekaj besed o dr. Janku Ponebšku (1861 – 1935). Po končani gimnaziji v Ljubljani je bil nekaj let domači učitelj pri grofu Attems, potem pa je odšel študirat pravo na Dunaj in študij končal v Gradcu, kjer je bil 1891. leta promoviran. Ukvarjal se je s finančnimi posli, služboval v Ljubljani, Krškem, Radovljici, Litiji, Postojni, Novem mestu in Črnomlju. Nazadnje je bil leta 1927 v Ljubljani upokojen kot višji finančni svetnik.

Dr. Janko Ponebšek pa je živel še vzporedno življenje, življenje, posvečeno ornitologiji. Od leta 1892, ko se je začel z njo sistematično ukvarjati, je zbral obsežno zbirko ptičjih mehov in jajc. Posvetil se je tudi ptičjim imenom in na tem področju sodeloval pri pripravah Naumannove »*Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas*« (Srednjeevropski ptičji). Prispevke z ornitološko vsebino je objavljajl v vseh pomembnejših evropskih in celo japonskih ornitoloških časopisih. Seveda pa je s tako vsebino zalagal tudi mnoge domače časopise in revije, kot so *Slovenski narod*, *Laibacher Zeitung*, *Carniola*, *Glasnik*, *Življenje in svet* ter *Lovec*. Slednjo je leta 1923 tudi urejeval.

Posebno pozornost je Janko Ponebšek posvetil ujedam, med katere so v njegovem času štel tudi sove. Sistematično je začel obdelovati vrsto za vrsto in objavljati v strokovni reviji *Carniola* v letih 1915 do 1918 in v njenem nasledniku »*Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo*« do leta 1923 (1. in 2. letnik). V knjižni obliki je leta 1917 izšlo njegovo najpomembnejše delo »*Naše ujede* I.

del: Sove«, ki ga je izdalo in založilo Muzejsko društvo za Kranjsko v Ljubljani. Ujede so bile v takratnem času najbolj aktualna ptičja skupina, potekale so številne razprave o njihovi koristnosti in škodljivosti, svoje krvavo delo so opravljale puške in različne pasti. Zakaj se je posvetil prav ujedam, je Ponebšek zapisal v Predgovoru: »*Saj so vendar ujede ona skupina ptic, ki jih ljudstvo najbolj pozna in ki so največjega narodno-gospodarskega pomena. O koristnosti in škodljivosti ptic-roparic se je pri nas že toliko govorilo in prepiralo! Zdaj je najugodnejša priložnost, da to vprašanje enkrat za vselej rešimo.*«

Kako temeljito se je lotil dela, kaže že predgovor v knjigi, kjer navaja ornitološko literaturo, razdeljeno po posameznih sklopih: A. Slovensko slovstvo - a) Knjige in spisi, b) Časopisi, B. Hrvaško slovstvo - a) Knjige in spisi, b) časopisi, C. Latinsko slovstvo in D. Nemško slovstvo - a) knjige, b) časopisi. Vsega skupaj 88 naslovov. Janko Ponebšek je imel pri pisanju izrazito znanstven pristop, vse navedene podatke je dokumentiral. Načrtoval je še drugi del ujed, »*Kragulje*«. V Carnioli in Glasniku so bile predstavljene naslednje vrste: rjavi jastreb, beloglavi jastreb, egiptovski jastreb, brkati ser, rjavi lunj, pepelasti spleinec, lunj beloritec, lunj dolgorepec in kragulj, drugo pa je ostalo v rokopisu.

Janko Ponebšek pa ni bil samo plodovit pisec, marveč tudi dober organizator. Okoli sebe je zbral krog zagnanih sodelavcev in leta 1926 so ustanovili »*Ornitološki observatorij v Ljubljani*«, s katerim se je začelo organizirano delo na področju ornitologije pri nas. Pozornost je bila posvečena predvsem ptičjim selitvam. Slovenija je zaslovela kot pomembno križišče ptičjih selitvenih poti. Janko Ponebšek je zbiral gradivo za jugoslovansko ptičjo terminologijo in zasnoval kompendij *Ornis Sloveniae*, ki naj bi obsegal sistematičen opis vseh slovenskih ptic, a ga ni dokončal. Omeniti je treba, da je imel obsežno knjižnico z ornitološko vsebino, katere pomemben del hrani knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani.

Eden izmed selivcev, ki gnezdijo na solinah in se najbolj zgodaj odselijo, je črnorjavi hudournik (*Apus apus* L. — podvrsta še ni ugotovljena), ki prezimuje v tropiki in Južni Afriki. Letos je zapustil soline že pred 15. julijem. Dne 16. in 17. julija sem opazil še po enega zamudnika, ki pa je gotovo prišel iz severnejših krajev.

Kanala sta mu sledila kmetijska lastovica (*Hirundo rustica* L.) in mestna lastovica (*Delichon urbica* L.), ki prezimujeta v Srednji in Južni Afriki. Vidimo jih sicer še do začetka oktobra, vendar pa so te večinoma iz severnejših krajev. Tudi številno dveh zastopnic iz družine pastiric, bele (*Motacilla alba* L.), ki prezimuje v južnozahodni in južnozhodni Evropi pa tudi v Srednji Afriki, ter sive pastirice (*Motacilla cinerea* L.), ki ima svoje prezimovališče v južni Evropi ter v Severni in Vzhodni Afriki, se je tedaj močno skrótilo, tako da sem v avgustu le tu in tam videl kak primerek.

V neposredni okolici solin gnezdi veliko selivcev, tako ob prvem prekopu bližnjemu ob Dragonji, ki teče skozi to naselje, ter po njivah, sadovnjakih in vinogradih tja do severnega pobočja Savonjskega polotoka, kjeremu pravijo domaćini kar Kras.

Nize in višje ležeče kulturne nasade okoli solin so polni odlične naslednje vrste gnezdilcev, ki pa jih konec avgusta ni bilo več videti: črnoglavi strnad (*Emberiza melanocephala* Scop.), ki prezimuje v Afriki do tropskih krajev, vijeglavka (*Junco torquilla* L. — podvrsta še ni ugotovljena), ki se pozimi drži okoli ekvatorja,

Sudana do Liberije. V okolju Sečovelj nov ugotovljeni gnezdilec krajičkrili vrtnik (*Hippolais polyglotta* Vieill.) so sili tja do jezera Victoria Nyanza. Zastopnici iz družine penic, črnoglavka (*Sylvia atricapilla* L.) in brolica (*Sylvia curruca* L.) prezimujeta prva ob afriški obali Sredozemlja in v bližnji Sahari, druga pa večinoma okoli Čadskega jezera in v tropskih krajih Zah. Afrike. Zastopnika družine srakoperjev, rjavi srakoper (*Mimus colurus* L.) in rjavoglavi srakoper (*Lanius senator* L.) prehijeta zimo prvi v Vzhodni in Južni Afriki, drugi pa v stepah Zahadne Afrike ob Spodnjem Senegalu. Rjavoglavca srakoperja so v Sloveniji kot gnezdilca ugotovili samo v Slovenskem Primorju (severna meja ni še znana) in pri Vidnu pri Ptujcu.

Naš velikim travnikom in pastirkom pri Sečoveljah so poleti živgoleli poljski krjančki (*Aldaia arvensis* L.) konec avgusta pa jih ni bilo več slišati, kajti razen redkih izjem so že na poti v prezimovališče v Severni Afriki.

Med ptici, ki jih je le težko opaziti v meščinah med bučjem, trstjem in ločjem ter drugimi rastlinami sta kosce (*Cercopis* L.) in manj znani capovoznik (*Rallus aquaticus* L.); prvi prezimujeta ob ekvatorju, v Vzhodni Afriki, drugi pa še v Severni Afriki in Arabiji.

Toliko o preth selivcih.

Kdor bi si želel še kako pojasniti o selivskih pticah ali o ptičih sploh, naj se pisano ali osebno obrne na Ornitološki zavod Prirodoslovnega muzeja v Stožicah pri Ljubljani, kjer bodo radi volje ustrezili njegovim željam.

5

Kuratorij Ornitološkega observatorija v Ljubljani je leta 1934 izdal »I. Izvestje Ornitološkega observatorija v Ljubljani 1926 - 1933«, posvečeno predvsem domači ptičji favni in ptičjim selitvam. V njem so prispevki različnih avtorjev, med njimi tudi dr. Otmarja Reiserja, avtorja znamenitih knjig *Ornis Balcanica*. Glavnina prispevkov pa je delo dr. Janka Ponebške in njegovega sina Božidarja.

Božidar Ponebšek (1897 – 1975) je sledil stopinjam svojega očeta. Po končani klasični gimnaziji se je lotil študija na pravni fakulteti in absolviral leta 1923. Nemirna kri ga je gnala, da se je še istega leta odpravil v Pariz, kjer se je posvečal študiju ekonomske in socialno-političnih ved, in tam ostal do polovice leta 1932. Vmes je bil eno leto v Belgiji in 5 mesecev v Londonu. Zadnja leta v Parizu se je preživljal kot pisarniški nameščenc. Že v Parizu se je začel ukvarjati z ornitologijo in slediti zgledu svojega očeta. Po vrnitvi domov je v letih 1933 do 1938 na observatoriju deloval kot honorarni nastavljenec, maja 1938 pa je bil sprejet 'v službo države kot dnevničar na Ornitološkem observatoriju v Ljubljani'. Po očetovi smrti je vodil observatorij in na mestu vodje ostal tudi kasneje, ko se je observatorij preimenoval v Ornitološki zavod (kasnejši kustodiat za ornitologijo) in se združil s Prirodoslovnim muzejem Slovenije. Tu je ostal do upokojitve julija leta 1960, nato pa je bil do konca leta 1964 honorarni vodja.

Z g. Božidarjem Ponebškom sva nekaj časa službovala skupaj, se pomenkovala o službenih in privatnih zadevah, šla sva tudi skupaj na teren. Zato bo moja pripoved o njem tu in tam nekoliko bolj osebna. Bil je prijeten sogovornik, skrajno uglajenega vedenja, ko pa je začel govoriti o pticah, je bil videti, kot bi bil nekoliko v oblakih. Rad je rekel: »Če, nič ne vemo, kaj se vrta v zraku!« Bil je nekoliko boemska duša, kar je kazala tudi njegova zunanost. Novih oblačil in obutve ni maral, ampak jih je kupoval iz druge roke. Spomnim se, da je v začetku zime prišel v službo v novih čevljih. V vidni zadregi, kot bi se opravičeval, je rekel, da primerne velikosti ni mogel dobiti nikjer drugje in je pač moral kupiti nove.

Med bivanjem v Parizu se je Božidar Ponebšek družil s tam študirajočimi Slovenci. Nekateri med njimi so po končani 2. svetovni vojni postali naši vodilni politiki. Svojega kolega iz študentskih let, Božidarja Ponebška, so pritegnili, da bi tudi njemu omogočili delo »na vladi«. In res je nekaj časa delal na ministrstvu za finance. Vendar pa ni dolgo zdržal, vrnil se je k svojemu ornitološkemu delu, v observatorij. Pokazale so se njegove gospodarske

sposobnosti, saj mu je za potrebe observatorija uspelo dobiti dve parceli na Ljubljanskem barju. Prvo zemljišče »Na blatu«, v izmeri 25.000 m², naj bi se uredilo v stalno lovišče in opazovališče in je bila tam zgrajena manjša opazovalnica. Druga parcela, 600 m², pa je bila ob Cesti v zeleni log v Trnovem, kjer naj bi postavili zavodovo poslopje s pisarno in knjižnico, uredili bi ornitološki vrt kot laboratorij 'za opazovanje biološkega razvoja vseh vrst ptic v zaprtem oz. omejenem prostoru'. Želje se niso uresničile, manjša parcela je končala pod ljubljanskim smetiščem. Ponebšku pa se je posrečilo, da so s pomočjo državne podpore in sodelavcev, ptičarskih navdušencev, postavili poslopje v Stožicah, ki je za dolga leta postalo središče ornitološkega dogajanja pri nas.

V času svojega službovanja je Božidar Ponebšek zlasti pospeševal obročkovalsko dejavnost ter dopolnjeval muzejske ornitološke zbirke in favnistične raziskave po vsej Sloveniji. Ko so se odpravili obročkati bele štokrlje v Prekmurje, so dali svoja kolesa na vlak, nato pa so se z njimi vozili po terenu. Božidar Ponebšek pa je bil zaljubljen zlasti v Sečoveljske soline, kamor me je povabil na teren, ki mi je potem ostal v prijetnem spominu. Tam je imel na Leri v najemu manjšo solinarsko hišico, v kateri je imel med drugim tudi vse mogoče potrebščine za terensko delo. Med njimi je bilo tudi staro dvokolo, kinta, s katero se je vozil na svojih obhodih po solinah. Ko sva se odpravila na teren, sem opazil, da je imel okoli vratu obešen daljnogled, vendar ga je bila samo polovica. Ko sem ga vprašal, zakaj ima tak daljnogled, mi je rekel, da je ta še od očeta. Dr. Janko Ponebšek je namreč oslepel na eno oko, zato je daljnogled prerezal, saj mu je povsem zadostovala ena sama polovica.

Božidar Ponebšek se je trudil za popularizacijo ornitologije in pred 2. svetovno vojno tri leta zapored (1938-1940) organiziral razstavo ob priložnosti ljubljanskih velesejmov. V domače časopise in revije je pisal predvsem o obročkovaški dejavnosti, od favnističnih pa mi je poznan samo zapis iz Sečoveljskih solin, objavljen v Proteusu (1961/62, letnik 24: 88-89). Skupaj z očetom pa sta pripravila že zgoraj omenjeno Izvestje ornitološkega observatorija.

Ponebška, oče in sin, sta bila v življenju povezana. Tudi na ornitološkem področju. Njuna zasluga je bila, da se je ta pomembna dejavnost začela in nadaljevala v tako širokem obsegu. Če pa bi dali na tehtnico strokovne zasluge očeta in sina, bi lahko rekli s Prešernovimi besedami: »Visoko sina skled'ca bi zletela.« ●

4: Gnezdilci in preletne ptice na solinah pri Sečoveljah je morda edini favnistični zapis Božidarja Ponebška v domačih časopisih in revijah. vir: Revija Proteus, letnik 24, št. 3, str. 88-89

5: Božidar Ponebšek je v času svojega službovanja zlasti pospeševal obročkovaško dejavnost, zaslužen pa je bil tudi za to, da so ornitologi za nekaj let dobili svoje središče v poslopju v Stožicah. vir: Revija Proteus, letnik 38, št. 7, str. 248